

Polgár Anikó (1975) irodalomtörténész, műfordító, a pozsonyi Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének docense. Kutatási területe a magyar műfordítás története és az antikvitás hatástörténete. Legfontosabb publikációi: *Catullus noster. Catullus-olvasatok a 20. századi magyar költészetben* (2003), *Ráfogások Ovidiusra. Fejezetek az antik költészet magyar fordítás- és hatástörténetéből* (2011).

Legutóbbi írása az *Ókorban*: *A tanár iróniája. Költészet és didaktika Devecseri Gábor Horatiushoz írt levelében* (2013/4).

A szellem sarjadó rétje Ízelítő a bizánci költészetből

Polgár Anikó bevezetésével,
fordításában és jegyzeteivel

Egy pátriárka könyvgyűjteményét leíró, 7. századi görög vers olyan Isten sugallta vagy Isten írta könyvekről beszél, melyek révén kisarjad a szellem vagy lélek (*pneuma*) rétje. Georgiosz Piszidész versét azért helyeztük e versválogatás élére, mely egy készülő bizánci költészeti antológia néhány darabját mutatja be, hogy metaforikusan jelezzük: itt is egyrészt a szellem rétjén sarjadt, illatozó virágokról, másrészt tudós költők munkájának gyümölcseiről lesz szó. Természetesen (a vers költői képei szerint tovább haladva) ezekre a rózsaszálakra is került elengedhetetlenül egy-két tüske is: nem célszerű az antik költészetből kiinduló elvárásokkal közelíteni hozzájuk, ugyanakkor a klasszikus görög irodalom ismerője örömmel fedezhet fel ismerős elemeket, motívumokat.

Az egy évezredet átfogó, sokszínű és sokrétű bizánci költészet elsősorban formai tekintetben kötődik az antik hagyományhoz. A metrikai kapcsolat a nyelv jellegének megváltozása ellenére nyilvánvaló. A hosszú magánhangzók rövidülése, a kettőshangzók egy szótagos ejtése ellenére az antik időmértéket a bizánci korban a tudós költészet továbbra is imitálta, hexameterek, disztichonok, jambikus trimeterek születtek, melyeket az antik örökségre büszkén tekintő, művelt olvasók szeme értékelt elsősorban. Ez a fajta metrika ugyanis nem a fül, hanem a szem számára készült, s a versek egy része ebből kifolyólag kettős séma szerint is érzékelhető.

Az antik jambikus trimeter, melyben a hosszú szótagot két rövid is helyettesíthette (szótagszáma tehát változó lehetett), a bizánci költészetben a szóhangsúlyon alapuló, tizenkét szótagos verssorrá változott. Ezek a versek kétféle módon olvashatók: antik kiejtéssel, jambikusan, cezúrával az 5. vagy a 7. szótag után (az utolsó előtti szótag ilyenkor rövid), illetve újjörögösen, hangsúlyos versként (az utolsó előtti szótagra ilyenkor hangsúly esik). Ezzel a versformával leggyakrabban az archaizáló könyvnyelven író szerzők műveiben találkozhatunk, míg a beszélt nyelvhez közelebb álló művek formája általában a tizenöt szótagos, hangsúlyos vers, az ún. *politikosz* (cezúrával a 8. szótag után), melynek eredete nem teljesen tisztázott. Az itt közölt művek közül ebben a formában íródott Manganeiosz Prodomosz verse, a többi (néhány hexametert és disztichont leszámítva) tizenkét szótagú versben.

Ahogy a bizánci teológia a keresztény vallási kategóriák körülírásakor a görög filozófia terminusaival is dolgozott, úgy épültek be ismerős alakban, de megváltozott értelemben a vallási költészetbe is a görög klasszikus költészet formulái. Jó példa erre a Homérosz-rajongó Kométász hexameteres költeménye Lázár feltámasztásáról, melyet a homéroszi nyelv és metrika igézetében írt. Az epikus dikció és a homéroszi szókincs újszövetségi nyelvi elemekkel keveredik, s a megidézett archaikus szavak és szófordulatok is szükségszerűen új jelentésekkel telítődnek. (A fordításban a homéroszi kötődést Devecseri Gábor Homérosz-fordításának elemei hivatottak kifejezni.)

A választott művek között akad vallásos tárgyú, gnómikus és parodisztikus vers, s műfajilag is sokrétűek (epigramma, verses levél, monódia, illetve két könyvdráma részlete is). E sokféleség ellenére csak apró cseppekről van szó a bizánci költészet tengeréből, s a válogatás a fordító szubjektív döntésén és ízlésén alapszik.¹ Az átfogóbb képre vágó olvasónak érdemes fellapoznia *A bizánci irodalom kistükre* című

antológiát, mely a bizánci prózairodalomból is izelítőt ad (tudomásom szerint kimondottan a bizánci költészettel foglalkozó kötet ez idáig nem jelent meg magyarul). A verseket időrendben adom közre, az első a 7. századból, az utolsó a 12. századból való. Tájékoztatóként néhány tudnivaló az itt közölt versek szerzőiről:

GEORGIOSZ PISZIDÉSZ Hérakleiosz császár (610–641) idején a Hagia Szophia diakónusa volt. Legismertebb költeményét, a *Hérakleiaszt* Hérakleiosz császárnak ajánlotta, akinek a perzsák elleni hadjáratán maga a költő is részt vett. Megverselte az avarok Konstantinápoly elleni 626-os támadását és vereségét is. Epigrammákat és teológia témájú műveket is írt, *Hexaémeron* című költeménye a világ teremtéséről szól. Művei filológiai és metrikai szempontból is érdekesek, átmenetet képeznek a késő antik és a bizánci irodalom között.

IGNATIOSZ Konstantinápolyban volt diakónus. 770–780 körül született, 845 után Nikaiában metropolita. Megírta Tarasziosz (748–806) és Nikephorosz (806–815) pátriárkák életrajzát. Legismertebb műve a *Verssorok Ádámra* című, feltehetőleg nem előadásra szánt dramatizált költemény, melyben Ádám, Éva, a Kígyó és az Isten szerepelnek. Ennek a költeménynek egy részletét közöljük; a folytatás (Éva és Ádám párbeszéde, az Isten megjelenése) *A bizánci irodalom kistükre* című kötetben olvasható, Ritoók Zsigmond fordításában. Sírverse a *Görög Antológiában* maradt fenn (AP 15. könyv, 29). Elkészítette Babriosz meséinek adaptációját, melyekhez prózai tanulságokat, *epimüthionokat* írt.

KASSZIA bizánci költőnő, zeneszerző. Előkelő konstantinápolyi családból származott, 843-ban kolostort alapított Konstantinápolyban, melynek apátnője lett. Vallásos költeményeket, himnuszokat és verses szentenciákat, aforizmákat, gnómákat írt. Gnómáiban a profán, aiszóposzi hagyományt és a szerzetesi költészetet követi. Több vallásos költeménye bekerült az ortodox liturgiába. Az ortodox egyházban szentként tisztelik, ünnepe szeptember 7.

NIKÉTASZ DÁVID PAPHLAGÓN Paphlagóniában született, feltehetőleg Amasztrisiz városában, valószínűleg 885 körül. Írt hagiográfiai, teológiai, etikai és filozófiai műveket. Ismertek homíliai, zsoltárparafraízisai, a szentekről írt *enkómionjai* és levelei. Legfontosabb műve az *Ignatiosz pátriárka élete*. Az itt közölt vers szerzője a kézirat alapján Nikétasz, a filozófus, akit Marc D. Lauxtermann Nikétasz David Paphlagónnal azonosít.

IOANNÉSZ GEORRIDÉSZ egy gnómagyűjtemény összeállítója. A gnómák szerzősége vitatott, vannak köztük olyanok, amelyeket a gyűjtemény Ioánnésznek, Gennadiosznak, Georgiosz Piszidésznek, Iósziposznak, Sextusnak, Menandrosznak és Babriosznak tulajdonít. A gnómagyűjtemény feltehetőleg Palesztinában vagy Szíriában keletkezett.

KOMÉTASZ művei az *Anthologia Palatinában* maradtak fenn. Hat epigrammáját ismerjük és egy hosszabb hexameteres

költeményét Lázár feltámasztásáról (AP XV. 40). Epigrammái közül három Kométasz Homérosz-kiadásáról szól.

BASZILIOSZ MEGALOMITOSZ életéről nem sokat tudunk, nevének jelentése: nagy orrú (az újjörög *mitosz*, 'orr' szóból). Itt közölt verse a *Görög Antológiában* maradt fenn (APA VII. 53).

THEODOROSZ PRODROMOSZ költő, prózaíró, feltehetőleg azonos az ún. Ptokhoprodromosszal (a szegény Prodromosszal). Konstantinápolyban született. Alapos grammatikai, retorikai és filozófiai képzést kapott, jól ismerte az antik klasszikusokat és a Bibliát. Leveleiben és verseiben leírja súlyos betegségét, mely valószínűleg fekete himlő volt, s 1140 körül támadta meg. Élete utolsó éveit egy idősök otthonában töltötte, s a halálos ágyán a korabeli szokásoknak megfelelően szerzetessé lett, a Nikolaosz szerzetesi nevet vette fel. Írói-költői életműve nagyon sokrétű, több bizonytalan szerzőségű művet is tulajdonítanak neki. Prózai művei közt beszédek, levelek, teológiai művek vannak, verseinek nagy hányada történeti-életrajzi, illetve alkalmi jellegű, de írt vallásos epigrammákat és egy *Macskaegérharc* című verses drámát is, mely az antik tragédiákat parodizálja, de valószínűleg az aktuális politikai helyzetre utaló szatirikus olvasata is van. Rodanthé és Doszikliész szerelméről szóló, 9 könyvből álló verses regénye az antik szerelmi regényeknek, elsősorban Héliodórosz *Aithiopikájának* hatását mutatja. A történet Prodromosznál is, akárcsak Héliodórosznál, *in medias res* kezdődik: a szerelmespár barbár kalózok fogságába kerül, s a főcselekmény előtörténete csak később tárul az olvasó elé. A második könyvben tudjuk meg megismerkedésük történetét: Rodanthét bezárva tartotta az apja, csak fürdeni vitték ki a toronyból, s egy alkalommal, mikor a fürdőhöz vezették, Doszikliész megpillantotta és beleszeretett.

MANGANEIOSZ PRODROMOSZ pontos életrajzi adatai nem ismeretek, neve alapján a Manganesz kolostorhoz kötődik. Az itt közölt versben, mely 1153–1154 között született, Eiréné császárnőhöz könyörög, hogy engedje meg neki a visszatérést Konstantinápolyba.

NIKÉTASZ EUGENEIANOSZ a szerelmi tárgyú verses epika művelője, akárcsak Theodorosz Prodromosz, akinek halálát két verses és egy prózai művében siratta el. Az egyik siratóvers, melynek részletét közöljük, 278 jambikus sorból áll, a másik hexameteres (99 hexametersor). Theodorosz Prodromosz mintáját követi a Droszilla és Kharikliész történetéről szóló szerelmi regénye, melyből magyarul Karsay Orsolya fordításában olvashatunk egy részletet (2. könyv, 326–346).² A verses regény 3640 soros, 9 könyvből áll. A történet az antik szerelmi regény sémáját követi: egy fiatal pár egymástól való elszakadását, kalandjait, végül egymásra találását követhetjük benne nyomon. Nikétasz erőssége a líra, epikus költeményébe is sok lírai betétet (panaszdalokat, verses leveleket, felelgető énekeket) illesztett be, gyakori a refrén is. Nikétasz alkalmi költeményeket is írt.

Bibliográfia

- Bernardinello, S. (kiad.) 1972. *Theodori Prodromi de Manganis*. Padova.
- Cantarella, R. 1992. *Poeti Bizantini, I–II*. Testo greco a fronte. Milano.
- Dostálová, R. 2003. *Byzantská vzdělanost*. Praha.
- Hadzisz, D. – Kapitánffy I. (szerk.) 1974. *A bizánci irodalom kistükre*. Budapest.
- Hörandner, W. 1974. *Theodoros Prodromos. Historische Gedichte*. Wien.
- Hunger, H. 1968. *Der byzantinische Katz-Mäuse-Krieg. Theodoros Prodromos, Katomyomachia*. Einleitung, Text und Übersetzung. Graz–Wien–Köln.
- Kulhánková, M. 2011. *K čertu at' táhne studium. Výbor z byzantské žebrevé poezie*. Praha.
- Lauxtermann, M. D. 2003. *Byzantine Poetry from Pisides to Geometres: Text and Contexts*. Wien.
- Prodromi, Th. 1992. *De Rhodanthes et Dosiclis amoribus libri IX*. Kiad. Miroslaus Marcovich. Stuttgart–Leipzig.
- Prodromos, Th. 1996. *Rhodante und Dosikles*. Eingeleitet, übersetzt und erläutert von Karl Plepelits. Stuttgart.
- Soyter, G. 1938. *Byzantinische Dichtung*. Athen.
- Soyter, G. 1959. *Griechischer Humor von Homers Zeiten bis heute*. Berlin.

Georgiosz Pisidész

(7. század)

Szergiosz pátriárka könyvtárára

Szergiosz pátriárka gyűjteménye ez.
Isten sugallta mind e könyveket, melyek
révén a szellem rétje sarjad és kihajt,
a föld a lélek illatával eltelik,
s ha terméketlen volt a szív, virulni kezd.
Az édenkertnek báját szívd magadba itt,
látván tudós munkáknak friss gyümölcsseit,
s ne nyugtalanodj, hogyha egy-két tüske is
került a rózsaszárra, hisz csipkebokor
a titkos kéz gondozta kertben is terem.

Ignatiosz

(9. század)

Verssorok Ádámra

KÍGYÓ

Mit mondott nektek, asszony, a teremtőtök?
„Csak egy fának gyümölcsét ne kóstoljátok...”
Irigy: attól félt, istenné lesztek ti is.

ÉVA

Mindegyik fáról, úgy mondta, kóstolhatunk:
ettől az egytől óvakodnunk kellene,
mert e gyümölcssel nem más, mint halált eszünk.

KÍGYÓ

Asszony, ne hidd, s ne vedd szívedre ezeket,
jól tudta ő: ha erről is kóstolnátok,
istenné válva mindent látnátok ti is.

ÉVA

Uramnak és férjemnek, Ádámnak szóltál?
Vagy hozzám, hiszékenyhez jöttél csak előbb?
Tudnod kell: én itt második vagyok csupán.

KÍGYÓ

Akarnod kell csak, és Ádám nem mond ellent,
beszélj csak rá, s követni fogja majd szavad,
asszony, tetőled elfogadja majd s eszik.

ÉVA

Hozzám jöttél, bár tudtad, hogy megrettenek
s kéred, hogy fondorlattal oldozzam fel őt:
megyek hozzá, s meglátom, elfogadja-e.

KÍGYÓ

Ne menj férjedhez, míg nem kóstoltad te meg,
előbb te tégy egy próbát és egyél előbb:
ne félj, asszony vagy, könnyű lesz meggyőznöd őt.

ÉVA

Tanácsadóm, meggyőztél, hogy én is egyik
s beszéljem rá a férjem is, kóstolja meg:
reményemben, remélem, nem csalatkozom.

KÍGYÓ

Amit ígértél, teljesítsd, ne késlekedj,
kezdj dolgozni és gyors legyél, akárcsak én,
nem jutsz sikerre, ha sokáig habozol.

Saját sírjára

Ignatiosz vagyok én, sok bűn terhelt, amíg éltem,
s elhagytam kedves nap ragyogó sugarát.
Most e sötét sírban lakom, ez rejt, zár be magába:
hosszú bűnhődés várja a lelkemet itt.
Ám te örök bírám, aki szánni tudod, ki halandó,
nézz kegyesen rám és jaj, könyörülj, könyörülj!

Kasszia

(810 körül – 9. század második fele)

Gnómák

A balga bölcsessége újabb balgaság.
A balgabölcsesség: disznó orrán csengő.

Inkább azt adja Krisztus, hogy szenvedjek én
azokkal együtt, kik bölcses s értelmesek,
mint azt, hogy örvendezzek sok bolond között.

Nehéz helyzetben lelsz igaz baráttra csak:
nem hagyja ő el akkor sem, akit szeret.

Kik úgy szeretnek, mint Krisztus tanította,
sosem egyenlők ők, inkább riválisok.

Nagy lesz az apró, hogyha hálás egy barát,
ám hálátlannak apró lesz csak mind a nagy.

Igaz gyöngyöknél és aranynál többet ér
igaz barátnak a baráti társaság.

Nikétasz Dávid Paphlagón (9. század vége – 10. század eleje)

A jobbat válaszd

Élelmet kér a test: a kutyák ugyanúgy.
Bőjtöt kíván a lélek, mint az angyalok.
A jobbat válaszd: angyaloknak társa légy.
Ha rosszabb úton jársz, kutyák közé kerülsz.

Ióannész Georgidész (10. század)

Gnómák

Ha jól fejedbe szállt a bor, s megtelt hasad,
az ártó vágyat úgy legyőzni nem tudod.

A rozsdá nap mint nap megrágja a vasat:
a rosszindulat még inkább a haragost.

Az értelmes embernek nem kell sok beszéd:
locsogni össze-vissza a paraszt szokott.

Koméasz (10. század)

A Homérosz-kiadásra
(AP 15. könyv, 36.)

Két aggott műved, mesemondó, látja Koméasz,
és a kopottnak ad ő újra örök ragyogást.

Lázár feltámasztása

Egykor a mindenén úr fia és fejedelmi vezérünk,
ő, ki uralkodik itt minden földin s nem enyészön,
szólt a halászokhoz, kik lelkes, hú követői:
„Lázár nem fordult el egészen a nap sugarától,³
bár négy napja a föld, a hatalmas rejti magába.”
Némán fekszik az ifjú, nem kél szó ajakára,
rothad a teste, a csontja, a szép bőr kezd zsugorodni,⁴
lelke kiröppenvén Hádész házába kerül már,⁵
elfojtott zokogást és gyászt keltvén a barátban,
Mária, Márta, a két testvér gyászolja erősen,
mert szívből szeretik bátyjuk, ki a holttemek közt
érintetlen fekszik, a lélek szállt ki belőle.
Jajgatnak, sírnak keseregve, a végzet ijesztő:
nem távoznak a sírbolttól, mellette tanyáznak.
Héliosz immár harmadszor hajnalt hoz a földre,
Lázár teste aszik csak, a lélek már odahagyta.
Ám amikor negyedik nap a rózsás hajnal előjött,
ily szókkal fordult a magasságos fia akkor
drága barátaihoz, kiket isten tett nemesekké
(ők bölcsőbbek voltak, mint más földi halandó,
s mint Isten fiait, kedvelte is őket igencsak,
mert édes mézként folyt szét ajakukról a szó is,
oly fénylőn, tisztán hullt, mint csak a hópihe télen):
„Nagylelkű társak, bár mellettünk van az Isten,
s mind elteltetek Istennel, hallgassatok énrám:
felfedem én, szívem mire int, mit kell cselekednünk.
Béthaniába, ahol Lázárnak a lelke elillant,
rajta, siessünk, hírem örökké tenni ne késsünk,
feltámasztom s visszahozom majd őt Ereboszból.”
Erre a sok ragyogó elméjű adta a választ:
„Kértél: mindenben követünk, Isten fia, téged.”
Így szóltak, s indult, gyorsan ment Krisztus előttük,
ők a nagy úr nyomain mentek csak mindig előre.
Mint amikor nyüzsgő méhek sűrű raja szálldos,
sziklaüregből újra meg újra előre repülve,
lelkesen és nyüzsgőn a nagy Istent egyre követték.
Gyorsan elérték így a sokat siratottnak a sírját,
s akkor a növérek s rokonok nyomban leborultak
Krisztus előtt, aki mindenén úr és így könyörögtek:
„Átkulcsoljuk a térded, urunk, aki égi lakos vagy,
kedveltél Lázárt, kit a Hádész bugyra benyelt most,
lettél volna csak itt, Hádésznek, a holtak urának
mersze sosem lett volna ehhez, mert oly nagy erőd van,
s visszarághadhatnád még most is, hogyha akarnád.
Szólt a magasságos: „Hol nyugszik, hol van a sírja?”
Nem húzták az időt, indultak gyorsan a sírhoz.
Látva az Isten az oly szomorú sírt és a halottat,

„Mozdítsátok – szólt – most gyorsan a sír fedelét el!”
Majd miután tárult az enyészet sírhelye, akkor
harsány hangon az emberré lett Isten ekképp szólt:
„Lázár, halld a szavam, kelj fel s járj, jöjj ki a sírból!”
Meghallotta a hangot, az isteni szókat a sírból
s felbukkant a halott, ernyedten, megkötözötten,
lélegzett s búzlott. Retteg láttára a sok nép,
és Istent, ki a mennyben van, leborulva imádják:
így a fiú jótette az Istennek hoz örök hírt.

Baszilosz Megalomitosz

(11. század)

Találós kérdés

Az ember testének a részét alkotom,
ezért engem a vas könnyen levág.
Két szótagból tevődöm össze, ám amint
megfosztasz egyik szótagomtól, csonkítász:
gyűrűszerű, szabályos lesz az alakom.

(Megfejtés: *köröm* és *kör*)

Theodorosz Prodromosz

(1100 körül – 1156/1158 körül)

*Macskaegérharc
Részletek*

(1–33)

HÚSRÁGÓ

Mi hősök mért, hogy annyi éve már e szűk
odúban tengődünk, és tán örökké tart ez?
Lakótársunk a rémület s a reszketés,
nyomorgó élet ez, mindig házon belül
maradni, mert odúnkból még az orrunkat
sem dughatjuk ki, félelemmel eltelünk.
Silány a lét, keserves szenvedés nekünk,
saját egérlyukunknak lettünk rabjai.
Az életút számunkra hosszú éjszaka,
halálnak sápadt árnyéka vetül reánk:
olyan homályban élünk, mint a kimmerek,
kik fél évig, úgy hírlík, nem látnak napot,
s oly rosszul látnak, mint a pontusi rokon.⁶

SAJTLOPÓ

Akár tetszik, akár nem, már itt maradunk:
alighogy bátor hősként, mint te gondolod,
kitörnénk, türtöztetni nem tudván magunk,
nyomban veszély meredne ránk ott hirtelen,
önnön halálunk állna ott szemben velünk.
A féktelenség nagy jutalmat érdemel:
megkapjuk Hádész legsötétebbik zugát.

HÚSRÁGÓ

Ilyen veszélybe, mondd, hogyan kerülhetünk,
s az életünk hogy érhet ily szörnyű véget?

SAJTLOPÓ

Tudd meg, Húsrágó, elkap majd a sokcselű
rabló és szétmarcangol rettegett szája.

HÚSRÁGÓ

Ne titkolózz előttem, mondd, kiről van szó?
Szavad homályát oly nehéz elosztatni.

SAJTLOPÓ

Az emberi faj macskának nevezte el.
Mindig egérlyukaknál lesben állva vár,
utánunk szaglász és követ, mint a kopó,
ki bármi módon felleli a nyúl nyomát:
hasonló fortélyokkal állít ő csapdát
nekünk, s falánkul, nyálcsorgatva les le ránk.

HÚSRÁGÓ

Jellemzésed találó: én is ismerem.

(185–227)

KAR

Ó, jaj, miféle fájdalom kínoz, gyötör!
Vajon mit hoz majd ránk ez új napunk, Zeusz?
Urunk fejébe szörnyű gondolat ötlött:
a macskával nyílt harcot próbál kezdeni.
Elpusztul majd a hadsereg s ő is vele,
én úgy hiszem: a fénylámpást nem látja már!
Apollón, tiszta látnok, Phoibosz, Loxiasz,
mivé fajulhat ez? Végem van, jajgatok.
Gyötrelmem oly siralmas, oly iszonytató.
Ó, jaj, e tűrés megvisel majd, tönkretesz.

I. FÉLKAR

De győz talán a harcban majd erővel ő.

II. FÉLKAR

Azt nem hinném, hisz nem volt erre példa még.
Csak teljesedjen az, amit Zeusz akart!

SAJTLOPÓ

A résen át már látom, hogy felkelt a nap.

HÚSRÁGÓ

Eljött a perc: a naplámpást meglátom én.

SAJTLOPÓ

Keljünk az ágyból, már ne szőjünk álmokat,
az isteneknek áldozzunk bárányt s üszőt!
A harcba akkor menjünk rettegés nélkül,
ha illendően az égiekhez szállt imánk!

HÚSRÁGÓ

Áldozunk neked s könyörgünk, Zeusz atyánk,
téged kérünk, Athéné, Hermész és te, Pán,

téged, Poszeidón és téged, szent Loxiász,
Hérát kérjük s hegyekben járó Artemiszt,
Plutót, Létót, Perszephonét és Hádészt is
s az összes többi istent – aztán uzsgyi ki!

KAR

Ti istenek, ti mind, kik fönt az égben is
s a föld alatt is birtokolhattok lakást,
szépséggel is ti láttok mindent el csupán:
most nagy erővel védelmezzétek urunk,
mert új, eddig nem látott harcot indított,
támadva mindent felfaló macskák nemét.

HÚSRÁGÓ HITVESE

A harcban bárcsak győzhetnének ők, Zeusz,
a hadvezérek: házastársam és fiam!

KAR

Csodás a győzelem, de félek mégis én.

HÚSRÁGÓ HITVESE

Aggódom én is, és erősen reszketek.

KAR

Szörnyű az ellenségnek harci ereje.

HÚSRÁGÓ HITVESE

Zeusz, királyunk, add, hogy nyerjünk itt csatát!

KAR

Az istenség ad mindig minden jót nekünk.

HÚSRÁGÓ HITVESE

Ha egérhadunk lesz olyannyira erős,
hogy győzedelmeskedjen ellenünk felett,
nyugodttá válik akkor majd az életünk,
lerázzuk félelmünket s messze üzzük el.

KAR

Ó, bárcsak így történne, isten, légy velünk!

Manganeiosz Prodromosz

(12. század)

Könyörgő vers a császárnőhöz⁷

Ki minden szolgálád között leghitványabb s szegényebb,
merészel hozzád járulni, te együttérző úrnő.
Úrnő, te Krisztust követő, te együttérző lélek,
ki lelkeddel felhevítet a halál dermedtségét,
szolgád könyörgő szavait ne vesd meg, kérlek, úrnőm,
hallgasd, kérlek, meg szívesen legsilányabb szolgálodat:
oly gyakran figyelmeztél már szónoki beszédemre.
Tizenkét éve szolgálak hűségesen már téged,
nyerni ennyi szolgálattal polgárjogot lehetne,
hiszen tíz év után már rég Athénban is beírták
a polgárok listájára, akik betelepültek
a városba,⁸ akkor is, ha idegenek voltak ők.

Szolgálatom nagy lelkesen és híven elvégeztem,
megszolgálván bizalmadat már megfutottam pályám,
de elszállt ifjúságom és a munka elgyöngített,
hajlott a hátam, láthatod, és biceg már a lábam,
nem érzem jól magam: beteg és sápadt már a testem,
fáj mindenem, s alig bír el a csípőm és a combom,
megroskadt, lám, a térdem, és a vesegörcs is kínoz,
a mellkasomban is szűrő fájdalmat érzek én már,
s mi minden ízében szilárd volt, teljesen erőtlen.
A testlámpás, mely messzire sugározta a fényét,
most nem ragyog, s egy látható szikrája sem maradt meg:
ám késik még az okirat, mely felszabadít engem,
hűségemért a jutalom és pályámnak a díja
nem jutott még el hozzám és a szolgálétem aggaszt.
Lazíts a jármon egy kissé, kemény a járomvánkos,
azok közé sorolj be, kik a városban szolgálnak,
polgárjogot adj nekem is, mint más alattvalódnak.
A város polgárainak a járma nem oly súlyos,
nem nyomja úgy a nyakat és könnyebb a terhet húzni.
Oszd be legyengült szolgálodat az otthoniak közé,
s a jó erőben lévőket nevezd ki távolabbra.
Sokszor folyt már aranyfolyó felém a kezeidből,
oly gyakran élvezhettem én már nagy bőkezűséged,
jótéteményeidnek és adakozókedvednek
felém folyó árából én merítettem merészen,
és szüntelen a nem szűnő jótékonyságod kaptam,
miközben szinte nap mint nap a fényűzés uszályát
húztam magammal: rakva volt sokféle adománnyal.
Jól ment sorom és áldom is azt a sok ajándékot,
termékeny keblet találtam (csak irigység ne ártson!),
bőkezű úrnőre leltem, kinek szíve aranyból,
szerencsében tobzódtam (a féltékenység kerüljön!).
De mára, lám, félholt vagyok, elsorvad már a testem,
az élet énnékem teher, fél lábam már a sírban,
roggyant a lábam, már alig mozdíthatom a térdem,
a ház alapja tönkrement, a tető is veszélyben.
Az épület ledől: hamar meg kéne támogatni.
Az összeomlás oly közel, újítsd fel, kérlek, házam.
Csak annyi útravalót adj, mi elég egy öregnek,
nem kérek én fényűzést, csak az éhségemet üzd el,
tobzódjanak csak mások, kik tobzódásra születtek,
én csak azon imádkoztam: legyen mivel jóllaknom.
Amint elhagytam én anyám méhét, karodba vetél:
légy irgalmas, üres kézzel ne üzz el, kérlek, engem!
Mutasd ki most is, mennyire nagylelkű tudsz te lenni:
a város szűk utcáin majd magasztallak cserébe.
Dicsérem szent erődöt, mely nem törhető meg könnyen.
Egykor esélyem volt rá, hogy a legnagyobb jutalmat,
kitüntetést megkapjam a császárnak a kezéből,
minden erőm beleadtam, úgy fáradoztam érte,
írtam buzdón, nagy lelkesen, úgy készítettem művem,
de balszerencsém, mely üldöz a születésem óta,
és bűneim, melyek nagyok, lám, fölülkerekedtek
minden jóindulaton és minden buzdólkodáson.
Csak egyedül te maradtál, nem maradt más reményem,
a keresztényi szeretet, a szív irgalmassága:
hozzád könyörgöm most csak én, előtted rimáncodom,
add, hogy egyetlen reményem ne legyen most már csalfa,
hogy várakozásaimban ne csalódjak ezentúl.

Nikétasz Eugeneianosz

(12. század)

Monódia⁹ Theodorosz Prodromosz halálára
(Részlet, 200–246. sor)

Mi lesz velem, jaj, most, hogy Prodromosz halott?
Ledőlt a cédrus, s én, bokor, siránkozom,
féreg vagyok, s a bősz oroszlánt gyászolom,
étetve itt a csontok közt a férgeket.
Én, rút fővény, dicsérlek téged, drágakő,
én ólomnyelvel, téged, ó, aranyszájú!
Philipposz lesz előttem példakép, aki
így szólt, mikor egy gyorsfutár elészaladt:
Mivégre ennyi elbódító szóvirág?
Nem jött az alvilágból föl Homéroszunk.
Virágos kert, virág, te szónak illata!
Én, mint Ádám, csak messze tőled lakhatom.
Vagy tán nem izzadok, mint ő, midőn ekém
a földbe vájom, s hajtom dolgos ökreim?
Megpróbálnék a kertbe jutni újra és
élvezni most is úgy, mint rég, gyümölcsseit,
ám pallos lángja állja most az utamat,
és véghezvinni céloamat nem engedi:
fal van körös körül, mely át nem járható,
kerítik tüskés bokrok és szűrős csalán.

Jegyzetek

A fordítások készítésekor a fordító Babits Mihály Műfordítói Ösztöndíjban részesült. *A föld, a tenger és az ég. A bizánci költészet gyöngyszemei* című antológia megjelenés előtt áll a Kalligram Kiadónál. A görög nevek írásmódja a könyvben használtat követi.

- 1 A készülő antológiából korábban megjelentek más részletek (Ióannész Kuriotész-Geometrész, Ióannész Mauropusz Eukhaitész, Konsztantinosz Rhodiosz, Khrisztophorosz Mütilénaiosz, Psellosz, Theodorosz Prodromosz versei) a *Kalligramban* (2006/9–10, 121–126), a *Vigiliában* (2006/8, 596, 613, 620) és az *Opusban* (2014/2, 20–24).
- 2 Hadzisz–Kapitánffy 1974, 391.
- 3 Homérosznál az Alvilágba leszállt Odüsszeuszról mondják: „Jaj, te szegény, mért fordultál el a nap sugarától” (*Odüsszeia* XI. 93, Devecseri Gábor fordítása).

Kedves méhecském, ó, te kaptárkészítő,
lám, új, keserves kaptárod lett most a sír,
melyből midőn az édes méz mind elfogyott,
éles-gyötrő fullánkod szúrtad énbelém.
Szőlő nektárja, vágyott társalgásoké,
megízlelhettem egykor édességedet,
s most szám kiszáradt, nincs mi szomjam oltaná.
Úgy jöttél hozzánk, mint aranyból sarjadott:
fényed iszapnak poshadása nyelte el.
A testi kór, az átkozott, téged legyűrt:
már rég hozzád nőtt és beléd kapaszkodott,
s mi aranyból volt benned, azt szennyezte be.
Halálos kórnak nyaldostak meg lángjai,
elküldtek téged, ó, ki színarany vagy és
a nemtelen anyaggal el sosem vegyülsz.
Magányos pusztaságba értél, Prodromosz,
hol elsorvadt az összes húsod, elhagyott,
s egy fejsze vágott téged, ó, fa, ott ki most.
Meddőnek őt ne merje senki mondani,
ki éden fáinál is több gyümölcsöt ont!
Éden kertjénél nem vagy tán termékenyebb?
Nem rólad prófétálta tán a nyíltszívű
Salamon, hogy a berekesztett kert te vagy?¹⁰
Kert volt, kimondhatatlan sok gyönyört adó!
De nincs menekvés, sírba van bezárva ő,
ki oly csekély dicsőséget keresve élt
velünk, s akár az álom, úgy szállt el, tova.

- 4 A szirének körül „az emberi csontok / nagy sokasága hever, rothad, zsugorodnak a bőrök” (*Odüsszeia* XII. 45–46, Devecseri Gábor fordítása).
- 5 Vö. *Odüsszeia* II. 410: „Őt leigázta a vég, Hádész házába került már.” (Devecseri Gábor fordítása).
- 6 A „pontoszi egér” egy menyétfajta.
- 7 A költemény 1153–1154 körül íródott, s a költő mecénását, Eiréné császárnőt szólítja meg.
- 8 Az ókori Athénban valójában nem játszott szerepet a polgárjog odaítélésénél az ott tartózkodás időtartama.
- 9 Monódia: eredetileg az antik tragédia része, mely később önálló műfajjá nőtte ki magát. Panaszos hangvételű színpadi ének, melyet egyetlen színész ad elő.
- 10 Vö. *Énekek éneke* 4,12.